

TEHNIKA I DEMOKRATIJA

TECHNIQUE AND DEMOCRACY

Prof.dr.sc.Faruk Kozić
Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici
Zmaja od Bosne 57

REZIME

Odnos tehnike, demokratije i ljudskih prava postaje sve aktuelniji. Svijet koji se ubrzano mijenja pokazuje da je ovaj odnos važan u razvijenim i nerazvijenim društvima. Važno je kako će se dalje razvijati taj odnos u budućnosti. Tehnologija mijenja savremenu demokratiju. Pored toga, tehnologija omogućava veći uticaj građana na institucije vlasti i vlade. Sve je veća uloga digitalne tehnologije u demokratskim institucijama. Brze promjene komunikacijskih i informacijskih tehnologija sa sobom nose brze transformacije društva. Sve to ubrzava društvene promjene i procese, olakšava funkcionisanje demokratije i čini je efikasnijom.

Ključne riječi: demokratija, globalizacija, tehnika, digitalna demokratija, teledemokratija, poboljšanje demokratije, popravke demokratije, netodemokratija, teledemokratija, fasadna demokratija

SUMMARU

The relationship between technology, democracy and human rights is becoming more and more relevant. A rapidly changing world shows that this relationship is important in developed and underdeveloped societies. It is important how this relationship will continue to develop in the future. Technology is changing modern democracy. In addition, technology enables greater influence of citizens on government institutions and government. There is a growing role of digital technology in democratic institutions. Rapid changes in communication and information technologies carry with them rapid transformation of society. All this accelerates social change and processes, facilitates the functioning of democracy and makes it more efficient.

Keywords: democracy, globalization, technique, digital democracy, teledemocracy, improvement of democracy, repairs of democracy, netodemocracy, teledemocracy, facade democracy...

1. UVOD

Međunarodni dan demokratije je 15. septembar. U svijetu se uočava demokratski deficit i nepovoljniji ambijent za razvoj demokratskih vrijednosti i standarda. Globalizacija je došla do izražaja u vrijeme jačanja demokratije i demokratske svijesti. Ako se demokratija odredi kao mogućnost građana da učestvuju u obavljanju i kontroli vlasti, onda sredstva masovnih komunikacija imaju važnu ulogu u demokratskim procesima odlučivanja. Omogućila su nastajanje javnosti, odnosno formiranje javnog mnijenja ili javnog mišljenja. Za ovu oblast je važno formiranje demokratskog javnog mnijenja, kao nove demokratske institucije koja ima važnu ulogu u kontroli vlasti. Vremenom javnost je postala najveći demokratski kontrolor vlasti.

Globalni mediji (kablovska televizija, internet, društvene mreže) predstavljaju važna sredstva u širenju demokratije u svijetu. Mediji su doprinjeli širenju i afirmisanju ideje demokratije i njenom boljem funkcionisanju. Globalna demokratija se širi preko globalnih medija i društvenih mreža. Nedemokratski i autokratski sistemi to žele spriječiti. Savremeni demokratski sistemi prošli su kroz više faza ili talasa demokratizacije. Prvi talas demokratizacije bio je (1828 – 1926), a prvi povratni talas (1922-1942), drugi talas demokratizacije bio je (1943-1962), drugi povratni talas (1958-1975), treći talas demokratizacije počeo je 1974. godine i još traje.

2. TEHNOLOGIJA MIJENJA DEMOKRATIJU

Na globalnom novou inovacije u tehnologiji i društvenim medijima značajno su uticale na razvoj demokratije. Tehnologija je osnažila građane da pojačaju svoje glasove, da aktivno djeluju i traže od vlada transparentnost i odgovornost rada na svim nivoima vlasti. Međutim, dok su građani počeli upotrebljavati tehnološke inovacije, mnoge demokratske institucije – vlade, parlamenti i političke stranke, koriste zastarjele načine i procese rada i sporo odgovoraju na zahtjeve građana. Tehnologija omogućava veće učešće i djelovanje građana na rad institucija vlasti. Ona omogućava transparentnost rada vlade i angažmana građana.

Kroz partnerstva i otvorenost zakonodavstva nastoji se poboljšati učestvovanje građana u kreiranju javne politike. U tome učestvuju vlade, parlamenti i organizacije civilnog društva u mnogim zemaljama. Savremena tehnologija koristi se za demokratski razvoj i o tome se održavaju konferencije. Jedna od tih konferencija okupila je vodeće međunarodne i američke političke ličnosti, rukovodioce tehnoloških tvrtki i stručnjake za demokratizaciju. U svijetu se dodjeljuju nagrade za razvoj demokratije i nastoje se vlade učiniti transparentnijim i odgovornijim. Kako bi se osigurali razni programi koji uključuju najbolje prakse, još 2013. godine otvoren je ured u Silicijskoj dolini, kako bi se proširila partnerstva sa tehnološkim inovatorima. Sve je veća uloga digitalne tehnologije u demokratskim institucijama. Te tehnologije mijenjaju standarde i prakse u mnogim javnim agencijama i podstiču na nove pristupe u mnogim aspektima participativnog odlučivanja, od procedura glasanja, transparentnosti, odgovornosti do kreiranja javne politike.

Naučnici i istraživači koji vode razvoj digitalnih tehnologija za građanske svrhe rijetko su u dijalogu sa teoretičarima demokratije. S druge strane, demokratski teoretičari, uglavnom, nisu svjesni novog odnosa usmjerenog na poboljšanje demokratskog upravljanja putem tehnologije. Svaka grupa se brine o kvalitetu demokratskog upravljanja i smatraju da demokratske institucije nisu samo pravedni procesi, već daju bolje rezultate od nedemokratskih alternativa i nedemokratskih sistema.

3. MOBILNA TELEFONIJA I INTERNET

Mobilna telefonija i internet otvorili su nove mogućnosti komunikacije među ljudima širom svijeta. Moderna društva su postala mobilnija, zahvaljujući razvoju saobraćajnih sredstava, razvoju ekonomskih i kulturnih veza širom svijeta. Mobilni telefoni postali su potreba savremenih mobilnih društava, jer su tako riješene potrebe za ličnim i poslovnim komunikacijama ljudi na poslu, u stanu ili na odmoru. Korištenjem savremenih mobitela ljudi su postali dostupni jedni drugima tokom cijelog dana, noći ili odmora. Prostorna udaljenost više nije prepreka, jer se privatni, lični i poslovni kontakti uspostavljaju sa lakoćom. Prva i druga generacija mobilnih telefona omogućila je mobilnu komunikaciju. Treća generacija tehnologije mobilnih telefona omogućila je nove oblike komunikacije, odnosno korištenje tzv.

„bežičnog interneta“.(3) Savremena društva i građani moraju se brže prilagođavati i prihvatati promjene, kako ne bi zaostajali za modernim trendovima u svijetu.

Razvoj interneta ubrzao je širenje demokratije i ljudskih prava u svijetu. Najznačajniji dio interneta predstavlja globalna mreža (World Wide Web – WWW). Ta mreža je ogromna multimedijalna biblioteka koja se sastoji od velikog broja informacija, sajtova i veb stranica. „Internet je kao nijedino do sada komunikacijsko sredstvo omogućio brzu, sveopštu i sadržajnu komunikaciju između ljudi i ustanova u svijetu.“(3) Radio, televizija i novine omogućavali su posredovanu komunikaciju, a internet omogućava direktnu i još mnogo raznovrsnih modela komunikacije sa svijetom. Omogućio je da lokalni događaji postaju svjetski, te da globalni postaju lokalni. Sa internetom svijet postaje povezaniji i integrisaniji. Sve to ima pozitivne i negativne strane. Postoje sociolozi koji ukazuju na negativne strane djelovanja interneta na djecu i odrasle. Pojedini sociolozi upozoravaju da će „širenje internet tehnologije dovesti do povećane društvene izolacije i atomizacije“.(1) Zbog interneta ljudi sve manje provode vremena sa bližnjima, u porodici ili sa prijateljima.

Od 2017. godine više od polovice čovječanstva je *online*, pa je to jedana od najvećih društvenih promjena u historiji. Proširenje pristupa internetu imalo je veliki uticaj na svakodnevni život ljudi, dok razgovaraju, kupuju i uče na svojim telefonima, računarima i laptopima. Postoje organizacije koje saraduju s građanskim i političkim grupama širom svijeta i upravljaju digitalnom transformacijom. Koriste se strategije, međusobne veze i praktični alati za poboljšanje transparentnosti, odgovornosti i doprinosa građana. Partneri su im najveće tehnološke tvrtke u Silicijskoj dolini i inovatori u zemljama u razvoju. Podstiču se inovacije i prilagođavaju tehnologije potrebama zemalja u razvoju. Ove organizacije svojim lokalnim partnerima daju alate i znanja koja su im potrebna kako bi se zaštitili od prijetnji hakera i zlostavljača na mreži, te zagovaraju slobodan i otvoren internet gdje se mogu potpuno izraziti prava na okupljanje, udruživanje, govor, slobodno mišljenje. O odnosu *Digitalne tehnologije i demokratske teorije* rađena su značajna istraživanja od 27. – 30. lipnja 2018. godine.

Ovaj projekt je istraživao i sintetizirao važne teme, uključujući građansku tehnologiju, politiku i civilno društvo, te digitalnu tehnologiju kao mjesto demokratske politike. Učesnici su razmotrili širok raspon pitanja, uključujući i to: Kakvu ulogu igraju informacije u savremenom demokratskom životu? Kako digitalne tehnologije utiču na demokratsko upravljanje? Mogu li demokratske vrijednosti poslužiti kao načela dizajna digitalne tehnologije? Članovi radionice doprinijeli su razvoju analitičkog okvira za digitalnu tehnologiju u odnosu na demokratske institucije. Internet se pokazao kao moćno sredstvo demokratizacije, a njegov uticaj prelazi nacionalne i kulturne granice. On olakšava prenos ideja po svijetu i omogućava ljudima koji su sličnih pogleda da se nađu u raznovrsnom i bogatom u carstvu *ciber* prostora. Sve više ljudi u svijetu koristi internet i smatraju ga važnim ili sastavnim dijelom svog života. Autoritarne vođe i vlade smatraju ga prijetnjom svojoj vlasti. Nedemokratske države preduzimaju aktivnosti na spriječavanju svojih građana u slobodnom pristupu mrežama, kao naprimjer Sjeverna Koreja, Kina, Iran... Živimo u „otvorenom svijetu informacija“, u kojem autoritarne vlade sve teže kontrolišu protok informacija.(1)

4. GLOBALNO ŠIRENJE DEMOKRATIJE I LJUDSKA PRAVA

Posljednjih godina ubrzano se povećava broj zemalja sa demokratskom vlašću. Demokratija se smatra poželjnim oblikom vladavine u mnogim zemljama svijeta. To je u velikoj mjeri rezultat globalizacije, uticaja masovnih medija i konkurencije koja vlada u kapitalističkim

državama. Do kraja dvadesetog vijeka u svijetu su dominirali autokratski režimi. Stanje se promijenilo u 21. vijeku, jer oko dvije trećine sistema može se nazvati demokratskim. Vremenom demokratija je postala najpoželjniji oblik vladavine u svijetu. Ovo je oblast kojom se bave sociolozi, psiholozi, politolozi, teoretičari demokratije... Za ovakvu popularnost demokratije Entoni Gidens vidi uzrok u tome što se većina autokratskih sistema kompromitovala i propala, a demokratija se pokazala kao najbolji politički sistem.

Demokratija se ne svodi samo na ljudska prava, ali teško je zamisliti bez poštovanja ljudskih prava. Ljudska prava koriguju demokratiju i ne dozvoljavaju da se ona shvati jednostavno kao vladavina trenutne većine.(5) Demokratija nailazi na teškoće, jer ljudi u svijetu počinju da gube povjerenje u svoje političare i vlade, zato što nisu zadovoljni kako rješavaju probleme i vode ekonomiju. Od demokratije su očekivali više, bolje uslove i bolji standard života. Politička participacija na izborima opada, odnosno povećava se apstinencija. Širenje besplatnih informacija putem interneta ohrabrilu je slobodu i ljudski razvoj. Internet se koristi za promovisanje ljudskih prava – uključujući slobodu govora, religiju, izražavanje, mirno okupljanje, protestovanje, odgovornost vlade, pravo na znanje i razumijevanje – koja podržavaju demokratiju. Kroz proces e-demokratije predložena su rješenja za pitanja koje su od značaja za sve ljude u 21. vijeku: Kako građani planete Zemlje mogu zaustaviti njeno dalje zagrijavanje?

5. DIGITALNA DEMOKRATIJA

Savremena digitalna demokratija je model demokratije koji se temelji na globalizmu kao novoj društvenoj paradigmi. Njeno oblikovanje omogućio je razvoj savremene informatičke i digitalne tehnologije. Prostor digitalne demokratije je umreženi svijet. Digitalna demokratija se definiše kao virtualni oblik politike koji utiče na političke procese i odnose, odnosno kao „demokratija na dugme“. To je elektronski oblik vladavine i artikulacije različitih interesa. U politološkoj literaturi koriste se nazivi: *elektronska demokratija, teledemokratija, demokratija digitalnog doba, cyber-demokratija i demokratija on-line*.

Računarska mreža je globalizirala komunikaciju i svijet je postao globalno selo (McLuhan). Informatička tehnologija omogućila je globalizaciju informacija i komunikacija. Bitno je uticala na promjenu nacionalne i globalne politike, promijenila je karakter demokratije, koja se razvija kao transnacionalna globalna digitalna demokratija u 21. vijeku. Demokratija nije više vezana samo uz nacionalne države. Digitalna demokratija označava proširenje političke participacije umreženih građana, proširenje komunikacijskog uticanja na vlast, prenosa stavova, mišljenja, razvoja modela direktne demokratije, participacije na globalnom nivou i uticanja na procese na međunarodnoj političkoj sceni.

Nove tehnologije nude *one-to-many* i *each-to-all* multimedijalne komunikacije, dajući korisniku pristup svim vrstama informacijskih usluga. U obrazovanju, predavanja na daljinu, interaktivno učenje, simulacije, istraživanja, prezentacije, te kupovine iz kuće, kućno bankarstvo... Za diskusije interesnih grupa svako može stupiti u razgovor o svakoj temi u svako vrijeme, stvarajući time sredstvo za slobodu govora i građansku akciju: za izvještaje sa berze, red letenja, vremenske karte, kalendare zbivanja, knjižare, vladine dokumente, digitalne biblioteke i knjige, štampu, sportske događaje... Pristup u novom informacijskom poretku je jedno od najvažnijih političkih pitanja, koje daje šansu za veću aktivnost i otvara pitanje, morala, etike i odgovornosti.

Problem je: Kako se može osigurati provođenje demokratskih načela u *cyberspaceu*, osim pritiskanja DA/NE tipke na daljinskom upravljaču? Prednosti digitalne demokratije su: uključivanje većeg broja građana, aktivizam; učestvovanje u nacionalnim plebiscitima, referendumima, inicijativama; provođenje izbora, iskazivanje glasova, aktivna uključenost u procese upravljanja. Opasnosti digitalne demokratije su: lišavanje prava glasa za siromašnije, najugroženije, jer nemaju pristup informacijama; povećavanje jaza između „informatički siromašnih i bogatih“.

Postavljaju se zahtjevi za osnovnim načelima građanskih prava i odgovornosti koji trebaju biti pripisani *cyberspaceu*. Brze promjene komunikacijskih i informacijskih tehnologija utiču na transformacije društva. Sve to ubrzava društvene promjene i procese. Informatičkim tehnologijama koristi se sve šira javnost, a rijetki imaju *stvaran nadzor* nad tehnologijama. Čini se da se *ključne odluke* za tehnologije donose *gotovo anonimno*.

Netokratija je *mrežna elita*. (Prema A. Bard & J. Soederqvist „Netokratija“). Oni nadziru znanje, ali na kraju ostvaruju finansijske profite od prodaje informacija. Stare vrijednosti (novac, titule) nestaju – *pažnja* je najvažnija vrijednost. *Virtualno društvo* se oblikuje oko dugih nizova mrežnih piramida, hijerarhije moći. Netokrati polažu pravo na najbolje mreže u kojima su koncentrisane privilegije, moć i status. Novi zahtjevi za netokratski status su znanje, veze, pregled, vizija. Prava vrijednost leži u mogućnosti izbjegavanja nepotrebnih informacija. Zato je selekcija informacija težak posao.⁽³⁾ *Teledemokratija* je korištenje komunikacijske tehnologije u javnom donošenju odluka. Ona omogućuje smanjenje troškova učestvovanja, omogućuje učestvovanje većem broju građana i povećava nepristranost u javnom donošenju odluka.⁽³⁾

6. DEMOKRATIJI JE POTREBNA ETIKA

Savremenoj demokratiji je potrebna etika. Temelji kvalitetnih odluka i demokratije su u tačnim informacijama, a prenošenje neistina javnosti u političkom životu predstavlja ozbiljnu prijetnju za savremena društva. S obzirom na to da živimo u doba moralne krize i nedostatka etičkih vrijednosti, dužnost je filozofa i naučnika da ne ostaju samo u akademskim okvirima, već da se aktivno uključe u raspravu o savremenim problemima i promjenama društva. Skupa sa stagnirajućom ili nazadujućom demokratijom i socio-ekonomskim razvojem mnogi faktori predstavljaju stalnu prijetnju evropskim integracijama i evropskoj sigurnosti.

Nadam se da će ovaj tekst doprinijeti, *poboljšanju teorije i prakse*, te podstaći odgovore, ako ne i odgovoriti na neka zanimljiva filozofska i empirijska pitanja. Također se nadam da će podstaknuti potrebnu kreativnost na političkoj sceni i podstaknuti više akademskog rada i pažnje na aktuelna pitanja odnosa tehnologije i demokracije u časopisima. U obradi ove teme nameću se brojna pitanja, kao što su: Jesu li nove digitalne tehnologije zaista demokratske i da li demokratiziraju savremena društva? Utiče li savremena tehnika na oblike isključivanja i diskriminacije? Kako se odnositi prema upotrebi savremene tehnologije sa tzv. pametnim telefonima, koji omogućavaju masovan nadzor nad korisnicima i ugrožavaju privatnost. Kakvu demokratiju digitalne tehnologije čine mogućom ili izvedivom? Tehnika nam omogućava da predstavničku vladu učinimo učinkovitijom, transparentnijom i odgovornijom? Ko kontrolise i upravlja društvenim mrežama, kao što su Facebook i Twitter? Kritičari demokratije smatraju da je treba popraviti, poboljšati, vide da su mnoge demokratije nepotpune ili traže druga rješenja u smislu konkurencije različitih demokratija. Države se predstavljaju demokratskim, a za neke kažu da su fasadne demokratije, jer unutar država imaju korupciju, populizam, govor mržnje, ne poštuju demokratske procedure, imaju slabu

vladavinu prava, pojavljuju se manipulacije... Populizam šteti demokratskim institucijama, jer teži autoritarizmu. Trebalo bi da se razvija demokratska politička kultura. Zato je obaveza svih građana da iskoriste savremena dostignuća tehnike, da razvijaju i jačaju svoju demokratiju. Demokratija živi od svojih aktivnih građana, a tehnika je tu da pomogne i olakša funkcionisanje demokratije.

Tehnika nije protiv demokratije, a i demokratija nije protiv razvoja tehnike. Razne negativne kombinacije mogu se pojaviti u praksi, kao određeni oblik dehumanizacije ili zloupotreba nauke i tehnike. U suštini demokratija pogoduje razvoju tehnike. S druge strane, tehnika svojim razvojem omogućava bolje i lakše funkcionisanje demokratije i omogućava njen dalji razvoj. Sve je veća uloga digitalne tehnologije u demokratskim institucijama. Internet približava svijet, ali donosi i nove rizike onima koje povezuje.

7. LITERATURA

- [1] Entoni Gidens, *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Bograd, 2005., str. 434 i 475.
- [2] Kozić Faruk, *Demokratija u 21. vijeku*, Zbornik radova 7. međunarodnog naučno-stručnog skupa Obrazovanje, jezik, kultura, tendencije i izazovi, Zenica, 26.-27.04.2018., str. 764-774.
- [3] Kozić Faruk, *Priručni leksikon demokratije i ljudskih prava*, „Meligrafprint“, Zenica, 2018., str.46-48 i 224.
- [4] Mićunovića Dragoljub, “Demokratija, populizam, entropija” Arhipelag, Beograd, 2018.
- [5] Mrdenović Dušan, *Temelji moderne demokratije*, Zavod za udžbenike, Beograd 2011.
- [6] Radivojević Radoš, *Sociologija tehnike*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2013., str.130-133.